

ADAM WRÓBEL

PRZESTĘPSTWO HANDLU NIEWOLNIKAMI (ART. 8 P.W.K.K.)

Przedmiotem badań jest przestępstwo handlu niewolnikami stypizowane w art. 8 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Przepisy wprowadzające Kodeks karny¹. Autor obejmuje swymi rozważaniami genezę przepisu art. 8 p.w.k.k. (a w tejże perspektywie określone konwencje międzynarodowe), przedmiot ochrony, podmiot, stronę podmiotową, stronę przedmiotową przestępstwa handlu niewolnikami; próbuje scharakteryzować między innymi pojęcia: „niewolnictwo”, „handel niewolnikami”, „oddanie innej osoby w stan niewolnictwa”, „utrzymywanie w stanie niewolnictwa”. Autor odwołuje się do poglądów wyrażanych w doktrynie oraz stanowisk prezentowanych w judykaturze.

1. KONTEKST HISTORYCZNY ORAZ MIĘDZYNARODOWY

Ustawodawca penalizuje handel niewolnikami w art. 8 p.w.k.k. Przepis ten stanowi, że: „Kto powoduje oddanie osoby w stan niewolnictwa lub utrzymuje ją w tym stanie albo uprawia handel niewolnikami, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”. W perspektywie historycznej podobne brzmienie nosił art. 8 p.w.k.k. w swej pierwotnej wersji², oraz literalnie tożsamy w stosunku do niego art. VIII ustawy z 19 kwietnia 1969 r. Przepisy wprowadzające Kodeks karny³, określając również, że: „Kto

Dr ADAM WRÓBEL – adiunkt, Katedra Prawa Sądowego, Wydział Prawa i Ekonomii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, ul. J. Waszyngtona 4/8, 42-200 Częstochowa; e-mail: a.wrobel@ujd.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9315-0213>.

¹ Dalej: p.w.k.k. Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 554 ze zm.

² Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 554.

³ Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 95.

powoduje oddanie innej osoby w stan niewolnictwa albo uprawia handel niewolnikami, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”. Zmiana ustawy z 8 września 2010 r. wprowadziła współczesne brzmienie przepisu. Jak wskazuje się w uzasadnieniu do projektu ustawy z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji wraz z uzasadnieniem: „Zmiana art. 8 Przepisów wprowadzających Kodeks karny ma charakter dostosowawczy w związku z wprowadzeniem definicji normatywnej pojęcia »niewolnictwo«”⁴. Przepięstwo sprecyzowane w art. 8 p.w.k.k. „ma charakter konwencyjny i stanowi wyraz międzynarodowych zobowiązań Rzeczypospolitej Polskiej”⁵. Polska ratyfikowała Konwencję w sprawie niewolnictwa (Dz.U. z 1930 r., Nr 6, poz. 48) podpisaną w dniu 25 września 1926 r. w Genewie, która to w artykule pierwszym wprowadza definicję niewolnictwa i handlu niewolnikami. Art. 8 p.w.k.k. realizuje postanowienia niniejszej konwencji⁶. Przepis ten powinien być interpretowany w ten sposób, aby zapewnić jak najdalej idącą zgodność z treścią konwencji⁷. Zmiana z 8 września 2010 r. poszerzająca opis czynu zabronionego z art. 8 p.w.k.k., wychodząc także poza znamię sprawcze „oddania osoby w stan niewolnictwa”, „znajduje uzasadnienie w postulatcie spójności systemowych unormowań odnoszących się do tożsamej problematyki, jak również znajduje uzasadnienie, zarówno w płaszczyźnie aksjologicznej, jak i kryminalnopolitycznej, oparte na porównywalnym stopniu społecznej szkodliwości zachowania sprawcy polegającego na oddaniu innej

⁴ Ww2.senat.pl/k7/dok/sejm/053/2387.pdf [dostęp: 12.10.2019], s. 17 uzasadnienia.

⁵ T. BOJARSKI, M. SZWARCZYK, *Art. 8*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, *Komentarz do ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny*, LEX 2016, sip.lex.pl/#/commentary/587634846/489846 [dostęp: 10.09.2019], komentarz do art. 8.

⁶ Por. opinia Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego przyjęta na plenarnym posiedzeniu w dniu 2 lutego b.r. w sprawie potrzeby wprowadzenia do Kodeksu karnego definicji „handlu ludźmi” w związku z treścią art. 3 ratyfikowanego przez Rzeczpospolitą Polską Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, oprac. L.K. Paprzycki, www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKEwjzrqyo1snkAhWv16YKHRUXDPgQFjABegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Fwww.law.uj.edu.pl%2Fusers%2Fkk%2Fkkpk%2FOpinia%2520w%2520sprawie%2520potrzeby%2520wprowadzenia%2520do%2520Kodeksu%2520karnego%2520definicji%2520handlu%2520ludzm i.doc&usq=AOvVaw2vvBGFU5w-x6oaxJWW76B4 [dostęp: 12.10.2019], s. 3.

⁷ Por. postanowienie SN z 4 lipca 2017 r., IV KK 86/17, LEX nr 2340612 oraz wyrok SN z 27 lutego 2019 r., V KK 458/17, LEX nr 2640563.

osoby w stan niewolnictwa z zachowaniem, polegającym na utrzymywaniu takiej osoby w tym stanie”⁸.

W doktrynie wyrażany jest pogląd, że „umieszczenie karalności oddania w stan niewolnictwa lub handlu niewolnikami” w przepisach, które wprowadzają kodeks karny, nie zaś w jego tekście, ma swoje źródło w przekonaniu, że takie przestępstwo nie występuje, jak i nie wystąpi w Polsce – brak jednak opublikowanych motywów ustawodawczych w tym zakresie⁹. Podobnie podnosi się, że przepis art. 8 p.w.k.k. „w praktyce nie jest stosowany, gdyż zakłada istnienie stanu niewolnictwa, które w Polsce oficjalnie nie występuje”¹⁰. Jednakże nie da się takiej możliwości w perspektywie przyszłości w sposób zupełny wykluczyć. Niemniej z pewnością ryzyko popełnienia tego przestępstwa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej wydaje się nikłe, jednakże popełnienie na polskim statku (wodnym lub powietrznym) wydaje się już prawdopodobne, np. jeżeli doszłoby do transportowania niewolników statkiem wodnym na wodach terytorialnych państw uważanych za „upadłe”, w kontekście współdziałania w handlu niewolnikami. Jak bowiem określa art. 5 k.k.: „Ustawę karną polską stosuje się do sprawcy, który popełnił czyn zabroniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym, chyba że umowa międzynarodowa, której Rzeczpospolita Polska jest stroną, stanowi inaczej”. Zgodnie z art. 115 § 15 k.k. „za statek wodny uważa się także stałą platformę umieszczoną na szelfie kontynentalnym”.

Typizacja przestępstwa handlu niewolnikami z art. 8 p.w.k.k. ma swoją genezę w dwóch aktach prawnych rangi międzynarodowej. W Konwencji w sprawie niewolnictwa, podpisanej w Genewie dnia 25 września 1926 r.¹¹, oraz

⁸ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji wraz z uzasadnieniem, ww2.senat.pl/k7/dok/sejm/053/2387.pdf [dostęp: 12.10.2019], s. 18 uzasadnienia.

⁹ A. MAREK, *Art. 8, [w:] Kodeks karny. Komentarz*, oprac. A. Marek, *Komentarz do ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny* LEX 2010, sip.lex.pl/#/commentary/587226817/60063 [dostęp: 19.10.2019], komentarz do art. 8, teza 1. Nadto wskazuje się podobnie, że przepis precyzujący przestępstwo handlu niewolnikami znajduje się w przepisach wprowadzających Kodeks karny, nie zaś w samym Kodeksie karnym zapewne przez pierwotne założenie prawodawcy, że proceder handlu niewolnikami nie dotyczy Polski; M. KULIK, *Art. 8, [w:] Kodeks karny. Komentarz aktualizowany [online]*, red. M. Mozgawa, *Komentarz do ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny*, System Informacji Prawnej LEX 2019, sip.lex.pl/#/commentary/587737259/593593 [dostęp: 22.07.2019], komentarz do art. 8, teza 1.

¹⁰ M. POMARAŃSKA-BIELECKA, M. WIŚNIEWSKI, *Analiza przepisów prawa definiujących i penalizujących handel dziećmi*, „Dziecko Krzywdzone” 9(2010), nr 4, s. 27.

¹¹ Dz.U. z 1963 r., Nr 33, poz. 185.

w Uzupełniającej konwencji w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa, podpisanej w Genewie dnia 7 września 1956 r.¹²

Sygnatariusze konwencji z 1926 r. zobowiązali się m.in. do: zapobiegania i zwalczania handlu niewolnikami oraz dążenia do jego całkowitego zlikwidowania w sposób jak najbardziej szybki i efektywny (art. 2), przedsięwzięcia wszystkich potrzebnych kroków, celem zapobieżenia i uniemożliwienia ładowania na okręty, wyładowania, przewozu niewolników na swych wodach terytorialnych, jak również przewożenia ich statkami, noszącymi bandery danych Państw (art. 3); tego, by praca przymusowa lub obowiązkowa nie pociągała za sobą warunków równoznacznych z niewolnictwem (art. 5). Strony niniejszej konwencji zobowiązały się nadto, aby przepisy, prawa wydane celem realizacji niniejszej konwencji obwarowane były sankcjami karnymi (art. 6).

W Uzupełniającej konwencji w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa, podpisanej w Genewie dnia 7 września 1956 r., państwa uczestniczące wprowadziły dodatkowe, uzupełniające postanowienia – w stosunku do wymienionej powyżej konwencji z 1926 r. – dotyczące niewolnictwa oraz handlu niewolnikami. Określono m.in., że: „Przewiezienie lub usiłowanie przewiezienia niewolników z jednego kraju do drugiego przy pomocy jakichkolwiek środków transportu lub współuczestnictwa w tych czynach będzie na mocy prawa obowiązującego w Państwach uczestniczących w niniejszej Konwencji uważane za przestępstwo i osoby uznane za winne popełnienia takich przestępstw będą podlegać surowym karom” (art. 3 ust. 1); „Państwa uczestniczące w niniejszej Konwencji podejmą wszelkie skuteczne środki w celu zapobieżenia, aby statki morskie i powietrzne uprawnione do używania ich bandery nie przewoziły niewolników, oraz będą karać osoby winne popełnienia takich czynów lub używania bandery państwowej dla takiego celu” (art. 3 ust. 2 lit. a); „Państwa uczestniczące w niniejszej Konwencji podejmą wszelkie skuteczne kroki dla zapobieżenia, aby ich porty morskie i lotnicze oraz wybrzeża nie były używane do przewozu niewolników” (art. 3 ust. 2 lit. b); „Państwa uczestniczące w niniejszej Konwencji będą wzajemnie wymieniać informacje w celu zapewnienia praktycznej koordynacji podejmowanych przez nie środków w zakresie zwalczania handlu niewolnikami oraz będą wzajemnie zawiadamiać się o każdym przypadku handlu niewolnikami, jak też o każdej próbie popełnienia tego przestępstwa, o ile powezmą o tym wiadomość” (art. 3 ust. 3); „Każdy niewolnik, który schroni się na pokładzie

¹² Dz.U. z 1963 r., Nr 33, poz. 185.

statku należącego do któregoś z Państw uczestniczących w niniejszej Konwencji, staje się ipso facto wolnym” (art. 4); „W kraju, w którym zniesienie lub uchylenie niewolnictwa lub instytucji i praktyk wymienionych w artykule 1 niniejszej Konwencji nie jest jeszcze zakończone, okaleczenie, piętnowanie lub jakiegokolwiek inne znakowanie niewolnika lub osoby pozostającej w stanie poddaństwa w celu wskazania na jej stan lub tytułem kary albo z jakiegokolwiek innego powodu, jak również współudział w takim czynie będzie na mocy prawa obowiązującego w Państwach uczestniczących w niniejszej Konwencji uważane za przestępstwo i osoby uznane za winne popełnienia takich przestępstw będą podlegać karze” (art. 5)¹³; „Poddanie innej osoby niewolnictwu lub nakłanianie innej osoby do oddania siebie lub osoby od niej zależnej w niewolę albo usiłowanie popełnienia tych czynów, jak również współudział w nich, albo uczestniczenie w spisku, zmierzającym do popełnienia jakiegokolwiek z tych czynów, będzie zgodnie z prawem obowiązującym w Państwach uczestniczących w niniejszej Konwencji uważane za przestępstwo i osoby uznane za winne popełnienia takich czynów będą

¹³ Przepis art. 1 niniejszej Konwencji stanowi, że: „Każde z Państw uczestniczących w niniejszej Konwencji podejmie wszelkie możliwe i potrzebne kroki, tak ustawodawcze, jak i inne, by doprowadzić stopniowo i w jak najkrótszym czasie do całkowitego zniesienia lub uchylenia następujących instytucji i praktyk wszędzie tam, gdzie one jeszcze istnieją, i niezależnie od tego, czy mieszczą się one w definicji niewolnictwa zawartej w artykule pierwszym Konwencji w sprawie niewolnictwa, podpisanej w Genewie dnia 21 września 1926 r., czy też nie:

a) niewoli za długi, to jest stanu lub sytuacji wynikającej z zobowiązania dłużnika oddania pod zastaw długu swoich osobistych usług lub usług osoby pozostającej w stosunku zależności wobec dłużnika, jeżeli wartość tych usług, oszacowanych w granicach rozsądku, nie jest zaliczana na pokrycie długu lub też jeśli czas trwania i charakter tych usług nie są odpowiednio ograniczone i określone;

b) pańszczyzny, to jest stanu lub sytuacji dzierżawcy, który na mocy prawa, zwyczaju lub porozumienia jest zobowiązany mieszkać i pracować na ziemi stanowiącej własność innej osoby oraz wykonywać pewne określone usługi na rzecz danej osoby niezależnie od tego, czy czynności takie byłyby odpłatne, czy też nie, oraz jest pozbawiony wolności przeprowadzenia zmiany swego stanu;

c) wszelkich instytucji lub praktyk przez które:

i) kobieta, pozbawiona prawa sprzeciwu, zostaje przyrzeczona na żonę lub wydana za mąż za wynagrodzeniem płatnym bądź to w gotówce, bądź też w naturze na rzecz jej rodziców, opiekuna, rodziny lub jakiegokolwiek innej osoby lub grupy albo

ii) mąż kobiety, jego rodzina lub jego klan ma prawo przekazać ją innej osobie w zamian za otrzymane wynagrodzenie lub w inny sposób, albo

iii) kobieta z chwilą śmierci swego męża może być przekazana w spadku innej osobie;

d) wszelkich instytucji lub praktyk, na mocy których dziecko lub osoba poniżej lat 18 jest oddawana przez któregokolwiek lub oboje rodziców, lub przez swego opiekuna innej osobie za wynagrodzeniem bądź bezpłatnie w celu wyzyskiwania takiego dziecka lub osoby poniżej 18 lat albo ich pracy.”

podlegać karze” (art. 6 ust. 1); „Z zastrzeżeniem postanowień zawartych w części wprowadzającej artykułu 1 niniejszej Konwencji, postanowienia ustępu 1 niniejszego artykułu będą miały zastosowanie również do przypadków nakłaniania innej osoby do oddania siebie lub osoby od niej zależnej w stan niewoli, wynikający z jakichkolwiek instytucji lub praktyk wymienionych w artykule 1, do wszelkiego usiłowania popełnienia takich czynów, do współdziałania w nich oraz do uczestniczenia w spisku zmierzającym do popełnienia któregoś z tych przestępstw” (art. 6 ust. 2)¹⁴.

Wspomniane konwencje definiują pojęcia niewolnictwa oraz handlu niewolnikami. Zgodnie z postanowieniami,

a) konwencji z 1926 r.:

– „Niewolnictwo jest stanem czy położeniem jednostki względem której stosowane jest postępowanie w całości lub w części wynikające z prawa własności” (art. 1 pkt 1).

– Handel niewolnikami to wszelkie „pojmanie, nabycie lub odstąpienie danej osoby celem uczynienia z niej niewolnika; wszelkie nabycie niewolnika dla sprzedaży lub zamiany, jakikolwiek akt odstąpienia drogą sprzedaży lub zamiany niewolnika nabytego dla celów sprzedaży lub wymiany jak i w ogólności wszelki rodzaj handlu lub przewozu niewolników” (art. 1 pkt 2).

b) konwencji uzupełniającej z 1956 r., dla jej celów:

– „Niewolnictwo”¹⁵ [...] [to] stan lub sytuacja „osoby, co do której są wykonywane niektóre lub wszelkie uprawnienia związane z prawem własności”; „niewolnikiem” zaś jest osoba pozostająca „w takim stanie lub w takiej sytuacji” (art. 7 lit. a).

– „»handel niewolnikami« oznacza i obejmuje wszelkie czynności związane ze schwytaniem, nabyciem jakiegokolwiek osoby lub rozporządzeniem nią w celu uczynienia z niej niewolnika, wszelkie czynności związane z nabyciem niewolnika w celu sprzedaży lub zamiany, wszelkie czynności dotyczące sprzedaży lub zamiany osoby nabytej dla tych celów, jak również w ogóle wszelki rodzaj handlu lub przewozu niewolników jakimikolwiek środkami transportu” (art. 7 lit. c).

Postanowienia Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r.¹⁶, także odnoszą się do zagadnienia niewolnictwa. Niewolnictwo oraz niewolnictwo seksualne przynależą dla celów tegoż statutu do zbrodni przeciwko ludzkości, jeśli który-

¹⁴ Zob. przypis Nr 13.

¹⁵ Zgodnie z określeniem zawartym w Konwencji w sprawie niewolnictwa z 1926 r.

¹⁶ Dz.U. z 2003 r., Nr 78, poz. 708 ze zm.

kolwiek z tychże czynów popełniony został w ramach rozległego lub systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej (art. 7 ust. 1 lit. c oraz g). W tym kontekście niewolnictwo oznacza „realizowanie niektórych lub wszystkich uprawnień związanych z prawem własności w stosunku do człowieka oraz obejmuje realizację tych uprawnień w zakresie handlu ludźmi, a w szczególności kobietami i dziećmi” (art. 7 ust. 2 lit. c). Statut odnosi się także do kwestii dopuszczania się niewolnictwa seksualnego w kontekście zbrodni wojennych. Mianowicie dla celów tegoż statutu zbrodnie wojenne oznaczają m.in.: „inne poważne naruszenia praw i zwyczajów prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze”, jak dopuszczanie się niewolnictwa seksualnego (art. 8 ust. 2 lit. b pkt XXII); „inne poważne naruszenia praw i zwyczajów w obrębie ustalonych ram prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego”, jak dopuszczanie się niewolnictwa seksualnego (art. 8 ust. 2 lit. e pkt VI). Jak podnosi się w literaturze przedmiotu, w 2010 r. znowelizowano art. 8 p.w.k.k., „wprowadzając dodatkowy typ czynu zabronionego w postaci »utrzymywania osoby w stanie niewolnictwa«”; zmiana ta została dokonana celem dostosowania prawa polskiego do wymagań Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r.¹⁷

2. HANDEL NIEWOLNIKAMI, ODDANIE W STAN NIEWOLNICTWA, UTRZYMYWANIE W STANIE NIEWOLNICTWA – DEFINIOWANIE

Ustawodawca polski w Kodeksie karnym również podaje definicję legalną (jako objaśnienie wyrażenia ustawowego) niewolnictwa, nie wyjaśnia jednakże pojęcia handlu niewolnikami, lecz podaje definicję podmiotowo szerszą, mianowicie handlu ludźmi, która – w sensie logicznym – obejmuje swym zakresem przedmiotowym również „handel niewolnikami”¹⁸. Notoryjny

¹⁷ W. WRÓBEL, *Art. 8*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. III: *Komentarz do art. 278-363 k.k.*, red. A. Zoll, *Komentarz do ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny*, Wolters Kluwer 2016, sip.lex.pl/#/commentary/587225636/495428 [dostęp: 22.07.2019], komentarz do art. 8, teza 2. Dnia 8 września 2010 r. wprowadzono do Kodeksu karnego legalną definicję pojęć: „handel ludźmi” oraz „niewolnictwo”; o czym szerzej E. NOWACKA, *Trzyście lat przeciwdziałania handlowi ludźmi w Polsce*, [w:] S. BUCHOWSKA [i in.], *Handel ludźmi w Polsce. Kompendium wiedzy*, Warszawa: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. Departament Polityki Migracyjnej 2016, s. 102.

¹⁸ Art. 8 p.w.k.k. jest przepisem szczegółowym wchodzącym w skład przepisów regulujących w szerokim sensie problematykę handlu ludźmi, B. NAMYSŁOWSKA-GABRYSIAK, *Handel ludźmi*.

jest bowiem fakt, że każdy niewolnik jest człowiekiem. Podnosi się w literaturze, że ze względu na fakt, iż każdy niewolnik jest człowiekiem, zawsze gdy staje się on przedmiotem obrotu, dochodzi do handlu ludźmi¹⁹. Zauważa się także, iż: „traktowanie człowieka jako przedmiotu własności należy do istoty handlu ludźmi”, że współczesną formą niewolnictwa jest właśnie handel ludźmi²⁰, że „wszelkie przypadki handlu ludźmi pociągają za sobą pozbawienie możliwości samostanowienia przez człowieka”²¹. Zarówno w przypadku handlu ludźmi, jak i handlu niewolnikami mamy do czynienia z handlem tzw. żywym towarem²².

Pojęcie handlu niewolnikami powinno być interpretowane w łączności znaczeniowej z pojęciem handlu ludźmi²³, w perspektywie tożsamyh, wspólnych

Analiza orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicji zawartych w aktach międzynarodowych, w szczególności w Protokole z Palermo, Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2006, iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/Handel-ludźmi-B-Namysłowska-Gabrysiak.pdf [dostęp: 12.10.2019], s. 3. Por. K. SOŃTA, *Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w prawie międzynarodowym*, rozprawa doktorska, Warszawa 2015, depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/1792/0000-dr-35828.pdf?sequence=1 [dostęp: 12.10.2019], s. 148.

¹⁹ W. GÓROWSKI, *Przestępstwo handlu ludźmi (wybrane zagadnienia)*, „Państwo i Prawo” 12 (2007), s. 67. Podobnie twierdzi R. Zawłocki, że „przejawem niewolnictwa może być handel ludźmi, kiedy to człowiek traktowany jest jak przedmiot własności poprzez uczynienie go przedmiotem transakcji o charakterze handlowym” (R. ZAWŁOCKI, *Art. 115, [w:] Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 32-116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2011, s. 1171).

²⁰ Zob. K. JANOSZKA, *Dzieci jako ofiary handlu ludźmi*, Szczytno: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji 2013, s. 16.

²¹ M.J. SOKOŁOWSKA-WALEWSKA, *Definicja handlu ludźmi na tle prawa międzynarodowego*, „Prokuratura i Prawo” 5 (2012), s. 116.

²² „Od zarania dziejów znane są różne formy tego zjawiska – od handlu niewolnikami w czasach starożytnych, aż po dzisiejsze praktyki handlu kobietami i dziećmi, czy też ludzkimi organami”, M. MICHAŁSKI, *1.5 Orzecznictwo i komentarz, [w:] Handel ludźmi. Przestrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, red. P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański, Warszawa: Difin SA 2017, s. 66. Szerzej o zagadnieniu handlu niewolnikami w perspektywie historycznej B. NOWAK, *Współczesny handel ludźmi a nowożytny handel niewolnikami, [w:] Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Warszawa: Ośrodek Badań Praw Człowieka, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, IPSiR UW 2006, s. 33-47.

²³ Zob. M. KULIK, *Art. 8, komentarz do art. 8, teza 4*. Jak podnosi się w judykaturze, „trudno rozgraniczyć zakres funkcjonowania terminu uprawianie handlu ludźmi od znamienia uprawiania handlu niewolnikami w rozumieniu art. 8 przepisów wprowadzających Kodeks karny, skoro w obydwu tych przypadkach człowiek jest przedmiotem transakcji w ramach czynności handlowych, jak się wydaje, zgodnych z prawem miejsca ich dokonywania, a więc skutecznych prawnie”; wyrok SN z 27 lutego 2019 r., V KK 458/17, LEX nr 2640563. Zauważa się, że „handel ludźmi wywodzący się bezpośrednio z niewolnictwa, także dzisiaj jest jednym z najważniejszych wyzwań, jakie stoją przed społecznością międzynarodową”; S. URBAN, *Zakaz handlu ludźmi w dokumentach*

dla obydwu tych pojęć desygnatów. Art. 115 § 22 k.k. („handel ludźmi”) oraz art. 115 § 23 k.k. („niewolnictwo”) zamieszczone zostały w Kodeksie karnym ustawą z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego²⁴. Zgodnie z definicjami wprowadzonymi przez ustawodawcę do Kodeksu karnego:

a) „Niewolnictwo jest stanem zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności” (art. 115 § 23 k.k.)²⁵.

b) „Handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem: 1) przemocy lub groźby bezprawnej, 2) uprowadzenia, 3) podstępny, 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą – w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytutce, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających god-

międzynarodowych oraz w polskim prawie karnym, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2012, z. 1(3), s. 56.

²⁴ Dz.U. z 2010 r., Nr 98, poz. 626.

²⁵ Jak podnosi się w uzasadnieniu do ustawy z 20 maja 2010 r., definicja niewolnictwa podana w art. 115 § 23 k.k. odzwierciedla definicję zawartą w Konwencji w sprawie niewolnictwa podpisanej w dniu 25 września 1926 r. w Genewie, określając, że „niewolnictwo jest stanem zależności, w którym człowiek traktowany jest jak przedmiot własności”; Projekt ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji wraz z uzasadnieniem, s. 17 uzasadnienia. R. Zawłocki zauważa, że „status niewolnika nie zależy od jakichkolwiek cech szczególnych danej osoby, lecz od jego szczególnej sytuacji” (*Art. 115*, s. 1171). „Wejście w stan niewolnictwa” – zauważa się – „musi się łączyć z brakiem zgody ze strony pokrzywdzonego na taką zależność lub być wynikiem ewidentnych nadużyć sprawcy w stosunku do osób, które takiej zgody nie są w stanie udzielić np. z powodu choroby psychicznej lub młodego wieku”, wtórna zgoda tzw. po czasie (w trakcie gdy zaistniał już stan zależności) nie ma wpływu na byt przestępstwa (S. HYPŚ, *Art. 115 pkt XXI*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2019, s. 802). Podnosi się nadto, że człowiek nie może być przedmiotem własności, własność jest bowiem prawem, które odnosi się wyłącznie do rzeczy zarówno ruchomych, jak i nieruchomości, „z traktowaniem człowieka jako przedmiotu własności będziemy mieli do czynienia wówczas, gdy sprawca samodzielnie decyduje o miejscu pobytu niewolnika, posługuje się nim dla zaspakajania potrzeb seksualnych, czerpie korzyści z jego pracy, oddaje go we władanie innej osoby za zapłatą, posługuje się nim jako zabezpieczeniem dla wykonania zobowiązania itp.” (P. DANILUK, *Art. 115*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2018, s. 793).

ność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1-6” (art. 115 § 22 k.k.).

W doktrynie definiowane są zagadnienia:

a) (powodowania) oddania innej osoby w stan niewolnictwa. W tej perspektywie, „oddanie człowieka w stan niewolnictwa polega na każdym zachowaniu sprawiającym, że człowiek trafia w stan niewolnictwa”²⁶. Poprzez „powodowanie oddania innej osoby w stan niewolnictwa należy rozumieć każde zachowanie, w wyniku którego inna osoba w sposób trwały zostaje pozbawiona możliwości stanowienia o sobie samej”; powodowanie to „nie musi być powiązane z możliwością wydawania poleceń osobie pokrzywdzonej”²⁷;

b) utrzymywania (osoby) w stanie niewolnictwa. Rozumie się przez to „wszelkie zachowania (działania i zaniechania), które podtrzymują lub pogłębiają zależność będącą istotą stanu niewolnictwa. Utrzymywaniem stanu niewolnictwa będzie także przeciwstawianie się działaniom zmierzającym do zerwania zależności charakteryzujących ten stan. Nie każde jednak działanie bezprawne na szkodę osoby znajdującej się w stanie niewolnictwa może być traktowane jako »utrzymywanie« tego stanu. Musi być ono bowiem istotne w perspektywie cech znaczących dla uznania danej sytuacji konkretnej osoby za stan niewolnictwa”²⁸;

c) handlu niewolnikami. Pojęcie to określa handel ludźmi, którzy znajdują się w stanie niewolnictwa²⁹. Wskazuje się nadto, że handel niewolnikami nie można ograniczać wyłącznie do transakcji kupna–sprzedaży, bowiem pojęcie handlu powinno być interpretowane szeroko, jako każda czynność prawna, „za pomocą której dojdzie do przeniesienia władztwa nad osobami w stanie niewolnictwa”³⁰. Pojęcie handlu niewolnikami „obejmuje wszelkie pojmowanie,

²⁶ M. KULIK, *Art. 8*, komentarz do art. 8, teza 2.

²⁷ W. WRÓBEL, *Art. 8*, komentarz do art. 8, teza 6.

²⁸ Tamże, teza 7. M. Kulik wskazuje, że „utrzymywanie człowieka w stanie niewolnictwa ma, jak się wydaje, charakter przestępstwa trwałego. Polega ono na zachowaniu sprawiającym, że już istniejący stan niewolnictwa w odniesieniu do jakiegokolwiek człowieka nie ulega przerwaniu. Wydaje się, że czynność sprawcza przybiera w takim przypadku kształt charakterystycznej dla przestępstwa trwałego kombinacji działania z zaniechaniem” (*Art. 8*, komentarz do art. 8, teza 3).

²⁹ W. WRÓBEL, *Art. 8*, komentarz do art. 8, teza 9.

³⁰ T. BOJARSKI, M. SZWARCZYK, *Art. 8*, komentarz do art. 8. Podobnie podnosi się w literaturze, że pojęcia handlu nie należy w świetle prawa karnego ograniczać do zawierania umów sprzedaży, transakcji cywilnoprawnych; chodzi o każde zachowanie będące obrotem określonym towarem („może to być zarówno tzw. umowa nienazwana, jak i sama czynność faktyczna, przenosząca np.

nabyć lub odstąpienia danej osoby celem uczynienia z niej niewolnika; wszelkie nabycie niewolnika dla sprzedaży lub zamiany, jakkolwiek akt odstąpienia drogą sprzedaży lub zamiany niewolnika nabytego dla celów sprzedaży lub wymiany, jak i w ogóle wszelki rodzaj handlu lub przewozu niewolników³¹. Handel ten może mieć także charakter nieodpłatny, a brać w nim udział muszą co najmniej dwie strony³². Należy zaaprobować pogląd, że z przestępstwem określonym w art. 8 p.w.k.k. mamy do czynienia nawet wówczas, gdy oddający inną osobę w stan niewolnictwa nic w zamian nie otrzymał – warunkiem odpowiedzialności karnej za to przestępstwo jest wywołanie skutku, przybierającego postać oddania w stan niewolnictwa³³;

d) stanu niewolnictwa, przez który rozumieć należy „taką sytuację społeczną danej osoby, gdy ze względu na obawę przed przemocą fizyczną, uwięzieniem, niemożnością nawiązania kontaktu z otoczeniem lub zmiany miejsca pobytu w sposób trwały zmuszona jest wykonywać polecenia innej osoby oraz w znacznym zakresie pozbawiona jest możliwości stanowienia o sobie”³⁴. Niemniej, nie należy w tejże perspektywie zapominać, że „niewolnictwo” – rozumiane jako stan zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności – zostało przez ustawodawcę legalnie zdefi-

tylko posiadanie”); W. GÓROWSKI, *Przestępstwo handlu ludźmi*, s. 65. Wskazuje się, że za przestępstwo handlu ludźmi uznać należy „nie tylko transakcje skutkujące przeniesieniem posiadania osoby pokrzywdzonej, ale także czynności poprzedzające te transakcje, zmierzające do uzyskania faktycznego władztwa nad człowiekiem, np. werbunek, oraz czynności zakładające utrzymywanie tego władztwa w pewnym czasie (przechowywanie, transport, dostarczanie do miejsca przeznaczenia)” (M. MICHALSKI, *1.5 Orzecznictwo i komentarz*, s. 70). W sensie literalnym handel (w płaszczyźnie językowej) to „sformalizowana wymiana produktów jako towarów w drodze kupna–sprzedaży; także: gałąź gospodarki obejmująca i organizująca obrót towarowy między produkcją a spożyciem” (*Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgółkowska, t. XIII, Poznań: Kurpisz 1997, s. 263); „działalność polegająca na kupnie, sprzedaży lub wymianie towarów i usług” (*Słownik języka polskiego PWN*, red. L. Drabik, E. Sobol, t. I, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007, s. 218); „rodzaj działalności polegającej na nabywaniu jakichś dóbr, , usług, walorów w celu sprzedaży, wynajmowania, odstępowania ich za jakąś cenę; pośredniczenie między wytwórcami i nabywcami” (*Współczesny słownik języka polskiego*, red. B. Dunaj, t. 1, Warszawa: Langenscheidt 2007, s. 489).

³¹ R. ZAWŁOCKI, *Art. 115*, s. 1171.

³² Por. T. OCZKOWSKI, *Art. 115*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2018, s. 647.

³³ M. BOJARSKI, *Komentarz do ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, oprac. M. Bojarski, Wolters Kluwer 2016, sip.lex.pl/#/commentary/587611383/503641 [dostęp: 22.07.2019], komentarz do art. 8, teza 4. M. Bojarski nawiązuje do pierwotnej wersji przepisu, gdzie mowa jest nie o „oddaniu osoby w stan niewolnictwa”, lecz o „oddaniu innej osoby w stan niewolnictwa” (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 554).

³⁴ M. BOJARSKI, *Komentarz do ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny*, komentarz do art. 8, teza 3.

niowane w art. 115 § 23 k.k., jako stan zależności, „w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności”.

3. STRUKTURA PRZESTĘPSTWA HANDLU NIEWOLNIKAMI

W literaturze przedmiotu podaje się, że przedmiotem ochrony art. 8 p.w.k.k. jest: wolność przed zamachami w postaci handlu ludźmi w celach niewolniczych³⁵; wolność człowieka oraz godność osoby ludzkiej³⁶ (w perspektywie niemożności zaakceptowania próby „wprowadzenia człowieka do obrotu na równi z rzeczami”³⁷); ten sam co w przypadku art. 189a k.k., czyli wolność lokomocyjna, jak również poszanowanie człowieka jako podmiotu praw, godność ludzka „w aspekcie niemożności zaakceptowania takiego stanu rzeczy, jakim jest próba wprowadzenia człowieka do obrotu na równi z rzeczą”³⁸. Podnosi się zasadnie, że człowiek w przypadku przestępstwa handlu niewolnikami zostaje sprowadzony do „roli towaru, tj. przedmiotu (rzeczy) widzianego jako źródło korzyści (zysku), który można dowolnie zbyć, nabyć lub rozporządzać nim w inny sposób, pozbawiając go przy tym przyrodzonej godności i wolności”³⁹. Toteż właśnie godność człowieka – która z natury rzeczy ma charakter niezbywalny – oraz jego wolność są przedmiotem ochrony art. 8 p.w.k.k. Niezbywalny charakter godności człowieka przemawia za tym, że zgoda pokrzywdzonego – na oddanie jego osoby w stan niewolnictwa – nie ma znaczenia w perspektywie zaistnienia tego przestępstwa⁴⁰.

Przestępstwo handlu niewolnikami jest przestępstwem powszechnym⁴¹, co oznacza, że może zostać popełnione przez każdą osobę zdolną do bycia podmiotem sprawczym przestępstwa, nie zaś wyłącznie przez osobę mającą szczególne, wyróżniające ją spośród ogółu podmiotów cechy.

³⁵ Tamże, komentarz do art. 8, teza 2.

³⁶ W. WRÓBEL, *Art. 8*, komentarz do art. 8, teza 1, oraz T. BOJARSKI, M. SZWARCZYK, *Art. 8*, komentarz do art. 8.

³⁷ Z. LASOBIK, M. TARNOWSKA, *Handel ludźmi i praca przymusowa. Najważniejsze przepisy prawa krajowego i międzynarodowego*, Warszawa: Ośrodek Badań Handlu Ludźmi. Uniwersytet Warszawski 2016, s. 18.

³⁸ M. KULIK, *Art. 8*, komentarz do art. 8, teza 2, oraz M. MOZGAWA, *Art. 189a*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany [online]*, oprac. M. Mozgawa, System Informacji Prawnej LEX 2019, sip.lex.pl/#/commentary/587737035/593366 [dostęp: 23.07.2019], komentarz do art. 189a, teza 3.

³⁹ S. HYPŚ, *Art. 115 pkt XXI*, s. 802.

⁴⁰ Niemniej brak tejże zgody lub wprowadzenie w błąd może być okolicznością, która zwiększa stopień społecznej szkodliwości czynu; W. WRÓBEL, *Art. 8*, komentarz do art. 8, teza 8.

⁴¹ W. WRÓBEL, *Art. 8*, komentarz do art. 8, teza 3.

Przestępstwo z art. 8 p.w.k.k. może być zrealizowane na trzy niewykluczające się sposoby, poprzez:

- a) oddanie osoby w stan niewolnictwa, lub
- b) utrzymywanie osoby w stanie niewolnictwa, lub
- c) uprawianie handlu niewolnikami⁴².

Przestępstwo to ma zatem charakter wieloodmianowy⁴³. Może być popełnione w każdej z postaci sprawczej przez działanie⁴⁴. W sytuacji utrzymywania osoby w stanie niewolnictwa wydaje się, że może również zostać zrealizowane przez zaniechanie. „Utrzymywanie” bowiem rozumieć należy w tym przypadku, jako niestracenie panowania nad niewolnikiem, podtrzymywanie stanu niewolnictwa, sprawianie, że niewolnik pozostanie (nie zmieni) swojego statusu⁴⁵, przetrzymanie niewolnika⁴⁶, co teoretycznie sprawca może realizować także nie podejmując działań przez określony czas. W innym przypadku zastosowanie wykładni literalnej wskazuje, że przestępstwo z art. 8 p.w.k.k. może zostać zrealizowane już przez jednorazowe oddanie osoby w stan niewolnictwa czy utrzymywanie pojedynczego człowieka w stanie niewolnictwa. W stosunku zaś do uprawiania handlu niewolnikami ustawodawca w sensie ściśle językowym wskazuje na niewolników (liczba mnoga), nie na niewolnika (liczba pojedyncza), toteż w perspektywie wykładni *stricte* literalnej można by założyć, że w przypadku uprawiania handlu niewolnikami, handel ten może mieć miejsce w perspektywie skutecznej czynności sprawczej, gdy: miał miejsce co najmniej dwa razy w stosunku do dwu różnych osób (za każdym razem przedmiotem handlu była inna osoba), miał miejsce raz, zaś jego przedmiotem były co najmniej dwie osoby. Niemniej stosowanie analogicznie definicji „handlu ludźmi” w stosunku do „handlu niewolnikami” pozwala założyć, że realizacja przestępstwa handlu niewolnikami może mieć jednak miejsce już w przypadku pojedynczej transakcji handlowej dotyczącej pojedynczego niewolnika (handel ludźmi odnosi się już bowiem chociażby do

⁴² Por. tamże, teza 4.

⁴³ R.G. HAŁAS, *Art. 8*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, *Przepisy wprowadzające Kodeks karny*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2019, s. 1609.

⁴⁴ T. BOJARSKI, M. SZWARCZYK, *Art. 8*, komentarz do art. 8.

⁴⁵ Por. *Słownik języka polskiego PWN* [opracowany na podstawie *Słownika 100 tysięcy potrzebnych słów*, red. J. Bralczyk, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2005], L. Drabik aktualizacja wersji online, sjp.pwn.pl/sjp/utrzymac;2533862.html [dostęp: 8.10.2019].

⁴⁶ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, wersja on-line *Słownika języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego*, wyd. I reprint, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1997, reprodukcja wydania z roku 1969, sjp.pwn.pl/doroszewski/utrzymywac;5513089.html [dostęp: 8.10.2019].

jednej osoby, nie zaś „osób”, i do jednej „transakcji”, a nie do co najmniej kilku „transakcji”⁴⁷.

Określona przez ustawodawcę sankcja wskazuje, że czyn określony w art. 8 p.w.k.k. jest zgodnie z art. 7 § 2 k.k. zbrodnią⁴⁸, bowiem jego sprawca podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat trzech. Kwalifikacja przestępstwa jako postaci, o której mowa w art. 7 § 2 k.k., powoduje także konsekwencje procesowe. Przepisy ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego⁴⁹ określają – w kontekście zbrodni – że: w sprawach o nie sąd okręgowy orzeka w pierwszej instancji (art. 25 § 1 pkt 1 k.p.k.) „w składzie jednego sędziego i dwóch ławników” (art. 28 § 2 k.p.k.); jeżeli oskarżonemu zarzuca się zbrodnię: „potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożącą oskarżonemu surową karą” (art. 258 § 2 k.p.k.), musi mieć on obrońcę w postępowaniu przed sądem okręgowym, a „w takim wypadku udział obrońcy w rozprawie głównej jest obowiązkowy” (art. 80 k.p.k.), środek zapobiegawczy można wyjątkowo zastosować także wtedy, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że taki oskarżony „popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził” (art. 258 § 3 k.p.k.); w sprawach o zbrodnię: „przeprowadzenie wywiadu środowiskowego jest obowiązkowe” (art. 214 § 2 pkt 1 k.p.k.), podobnie jak obowiązkowa jest obecność oskarżonego podczas czynności, o których mowa w art. 385 i art. 386 k.p.k.⁵⁰ (art. 374 § 1a); jedynie w razie zarzutu popełnienia zbrodni, kierownik urzędu konsularnego oraz inni urzędnicy konsularni państw obcych podlegają zatrzymaniu lub tymczasowemu aresztowaniu (art. 579 § 2 k.p.k.); w kontekście postępowania karnego w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych

⁴⁷ Por. Z. LASOŚ, M. TARNOWSKA, *Handel ludźmi*, s. 18.

⁴⁸ Zbrodnią jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą.

⁴⁹ Dz.U. z 2020 r., poz. 30 tekst jedn. ze zm. [dalej: k.p.k.].

⁵⁰ Art. 385 stanowi, że: „Przewód sądowy rozpoczyna się od zwięzłego przedstawienia przez oskarżyciela zarzutów oskarżenia” (§ 1), „Jeżeli w rozprawie nie bierze udziału oskarżyciel, przewodniczący dokonuje zwięzłego przedstawienia zarzutów oskarżenia” (§ 1a), „Jeśli wniesiono odpowiedź na akt oskarżenia, przewodniczący informuje o jej treści” (§ 2). Natomiast art. 386 k.p.k. stanowi: „Jeżeli oskarżony bierze udział w rozprawie głównej, przewodniczący, po przedstawieniu zarzutów oskarżenia, poucza go o prawie składania wyjaśnień, odmowy wyjaśnień lub odpowiedzi na pytania, składania wniosków dowodowych i konsekwencjach nieskorzystania z tego uprawnienia”, „Po czym pyta go, czy przyznaje się do zarzucanego mu czynu oraz czy chce złożyć wyjaśnienia i jakie” (§ 1), „Po przesłuchaniu oskarżonego przewodniczący poucza go o prawie zadawania pytań osobom przesłuchiwanym oraz składania wyjaśnień co do każdego dowodu” (§ 2), „Przepisy § 1 i 2 stosuje się odpowiednio do oskarżonego, który stawia się po raz pierwszy na kolejnej rozprawie głównej” (§ 3).

w sprawach o zbrodnie prowadzi się śledztwo (art. 668 § 1 k.p.k.); „w sprawie o zbrodnię na wniosek oskarżonego złożony w terminie 7 dni od doręczenia mu zawiadomienia prokuratora wojskowego o przesłaniu aktu oskarżenia do sądu wojskowego z pouczeniem, o którym mowa w art. 668 § 2 k.p.k., prezes tego sądu, jeżeli nie zachodzi wypadek przewidziany w art. 28 § 3 k.p.k., wyznacza do składu orzekającego zamiast ławników żołnierzy – ławników sądu powszechnego” (art. 669 § 2 k.p.k.)⁵¹.

Ze względu na zbrodniczy charakter czynu można popełnić go wyłącznie umyślnie⁵². W literaturze przedmiotu przyjmuje się powszechnie, że zamiar sprawczy może mieć wyłącznie charakter bezpośredni⁵³, jeżeli sprawca tegoż czynu ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić. Niemniej wydaje się możliwe także popełnienie rzeczonoego czynu w zamiarze ewentualnym, gdy sprawca przewidując możliwość popełnienia czynu zabronionego, na to się godzi. Na przykład w sytuacji, gdy sprawca kierowniczy uprawia „zdalnie” szeroko pojęty handel ludźmi, obojętne jest mu jednak, czy osoby będące przedmiotem transakcji handlowej są niewolnikami czy też nie, przewiduje jednak, że mogą mieć tę wyróżniającą je cechę.

Omawiane przestępstwo należy do przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego.

WNIOSKI

Konkludując, wskazać należy, że przestępstwo z art. 8 p.w.k.k. bierze swe źródło z konkretnych umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną. Przedmiotem ochrony art. 8 p.w.k.k. jest wolność oraz – z natury rzeczy niezbywalna – godność człowieka. Podmiot sprawczy jest powszechny, co oznacza, że przestępstwo handlu niewolnikami może popełnić każdy, o ile tylko stać się może podmiotem sprawczym przestępstwa w perspektywie ogólnej. Od strony podmiotowej przestępstwo to charakteryzuje

⁵¹ Art. 668 § 2 k.p.k. stanowi: „Postępując w myśl art. 334 § 2 prokurator wojskowy poucza oskarżonego oraz pokrzywdzonego niebędącego żołnierzem także o prawie do złożenia wniosku, o którym mowa w art. 669 § 2 i 2a”. Art. 28 § 3 k.p.k. stanowi, że: „Ze względu na szczególną zawilść sprawy lub jej wagę sąd pierwszej instancji może postanowić o jej rozpoznaniu w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników”.

⁵² Zgodnie z art. 8 k.k. zbrodnię popełnić można tylko umyślnie.

⁵³ M. KULIK, *Art. 8*, komentarz do art. 8, teza 5, oraz W. WRÓBEL, *Art. 8*, komentarz do art. 8, teza 11, oraz T. BOJARSKI, M. SZWARCZYK, *Art. 8*, komentarz do art. 8, oraz R.G. HAŁAS, *Art. 8*, s. 1609; Z. LASOŚ, M. TARNOWSKA, *Handel ludźmi*, s. 18.

się umyślnością. Popelnione może być w zamiarze bezpośrednim, jak również, wydaje się, ewentualnym. Przepięstwo handlu niewolnikami jest zbrodnią ściganą z oskarżenia publicznego, ma charakter wieloodmianowy (dokonane może zostać przez: oddanie osoby w stan niewolnictwa lub utrzymywanie osoby w stanie niewolnictwa, lub uprawianie handlu niewolnikami). W kaźdej z postaci sprawczych popelnione może zostać przez działanie. Zaniechanie zaś wydaje się realizowalne w przypadku utrzymywania osoby w stanie niewolnictwa. Ustawodawca podaje definicję legalną niewolnictwa („niewolnictwo jest stanem zaleźności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności” – art. 115 § 23 k.k.). Handel niewolnikami zaś interpretować naleźy w kontekście definicji ustawowej handlu ludźmi. Handel niewolnikami może mieć charakter chociaźby jednorazowej transakcji – nawet nieodpłatnej – w stosunku choć do jednej osoby będać jej przedmiotem.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

- Konwencja w sprawie niewolnictwa, podpisana w Genewie dnia 25 wrzeźnia 1926 r. Dz.U. z 1963 r., Nr 33, poz. 185.
- Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. Dz.U. z 2003 r., Nr 78, poz. 708 ze zm.
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego. Dz.U. z 2020 r., poz. 30 tekst jedn. ze zm.
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny. Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 554, ze zm.
- Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny. Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 95.
- Ustawa z 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego. Dz.U. z 2010 r., Nr 98, poz. 626.
- Uzupełniająca konwencja w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliźzonych do niewolnictwa, podpisanej w Genewie dnia 7 wrzeźnia 1956 r. Dz.U. z 1963 r., Nr 33, poz. 185.

PROJEKTY, UZASADNIENIA, OPINIE

Opinia Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego przyjęta na plenarnym posiedzeniu w dniu 2 lutego b.r. w sprawie potrzeby wprowadzenia do Kodeksu karnego definicji „handlu ludźmi” w związku z treścią art. 3 ratyfikowanego przez Rzeczpospolitą Polską Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, oprac. L.K. Paprzycki www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=

web&cd=2&ved=2ahUKEwjzrqyo1snkAhWv16YKHRUXDPgQFjABegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Fwww.law.uj.edu.pl%2Fusers%2Fkk%2Fkkpk%2FOpinia%2520w%2520sprawie%2520potrzeby%2520wprowadzenia%2520do%2520Kodeksu%2520karnego%2520definicji%2520handlu%2520ludzi.doc&usg=AOvVaw2vvBGFU5w-x6oaxJWW76B4 [dostęp: 12.10.2019].

Projekt ustawy z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji wraz z uzasadnieniem, ww2.senat.pl/k7/dok/sejm/053/2387.pdf [dostęp: 12.10.2019].

ORZECZNICTWO

Postanowienie SN z 4 lipca 2017 r., IV KK 86/17, LEX nr 2340612 oraz wyrok SN z 27 lutego 2019 r., V KK 458/17, LEX nr 2640563.

Wyrok SN z 27 lutego 2019 r., V KK 458/17, LEX nr 2640563.

LITERATURA

GÓROWSKI Wojciech: Przepiępstwo handlu ludźmi (wybrane zagadnienia), „Państwo i Prawo” 12(2007), s. 62-74.

Handel ludźmi. Przepiępstwo prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna, red. Paweł Łabuz, Irena Malinowska, Mariusz Michalski, Tomasz Saffański, Warszawa: Difin SA 2017.

JANOSZKA Krzysztof: Dzieci jako ofiary handlu ludźmi, Szczytno: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji 2013.

Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 32-116, (Duże komentarze Becka), red. Michał Królikowski, Robert Zawłocki, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2011.

Kodeks karny. Część szczególna, t. III: Komentarz do art. 278-363 k.k., red. Andrzej Zoll, Wolters Kluwer 2016, Internetowy System Informacji Prawnej LEX [dostęp: 22.07.2019].

Kodeks karny. Komentarz, (Komentarze kodeksowe), red. Andrzej Ryszard Stefański, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2018.

Kodeks karny. Komentarz, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2019.

Kodeks karny. Komentarz, red. Marek Bojarski, Wolters Kluwer 2016, Internetowy System Informacji Prawnej LEX [dostęp: 22.07.2019].

Kodeks karny. Komentarz aktualizowany [online], red. Marek Mozgawa, System Informacji Prawnej LEX 2019, Internetowy System Informacji Prawnej LEX [dostęp: 23.07.2019].

Kodeks karny. Komentarz, red. Tadeusz Bojarski, LEX 2016, Internetowy System Informacji Prawnej LEX [dostęp: 10.09.2019].

Kodeks karny. Komentarz, red. Violetta Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018.

MAREK Andrzej: Kodeks karny. Komentarz, LEX 2010, Internetowy System Informacji Prawnej LEX [dostęp: 19.10.2019].

NAMYSŁOWSKA-GABRYSIAK Barbara: Handel ludźmi. Analiza orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicji zawartych w aktach międzynarodowych, w szczególności w Protokole z Palermo, Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2006, iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/Handel-ludzi-B-Namysłowska-Gabrysiak.pdf [dostęp: 12.10.2019].

NOWACKA Ewa: Trzynaście lat przeciwdziałania handlowi ludźmi w Polsce, [w:] Stana BUCHOWSKA, Łukasz WIECZOREK, Aneta SUDA, Ewa NOWACKA, Handel ludźmi w Polsce. Kompendium

- wiedzy, Warszawa: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. Departament Polityki Migracyjnej 2016, s. 93-119.
- NOWAK Bronisław: Współczesny handel ludźmi a nowożytny handel niewolnikami, [w:] Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie, red. Zbigniew Lasocik, Warszawa: Ośrodek Badań Praw Człowieka, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, IPSiR UW 2006.
- POMARAŃSKA-BIELECKA Małgorzata, WIŚNIEWSKI Marcin: Analiza przepisów prawa definiujących i penalizujących handel dziećmi, „Dziecko Krzywdzone” 9(2010), nr 4, s. 7-36.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, red. Halina Zgółkowa, t. III, Poznań: Kurpisz 1997.
- Słownik języka polskiego PWN [opracowany na podstawie Słownika 100 tysięcy potrzebnych słów, red. Jerzy Bralczyk, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2005], Lidia Drabik aktualizacja wersji online, sjp.pwn.pl/sjp [dostęp: 8.10.2019].
- Słownik języka polskiego PWN, red. Lidia Drabik, Elżbieta Sobol, t. I, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Słownik języka polskiego, red. Witold Doroszewski, wersja on-line Słownika języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego, wyd. I reprint, Warszawa: PWN 1997, reprodukcja wydania z roku 1969, sjp.pwn.pl/doroszewski.
- SOKOŁOWSKA-WALEWSKA Milena Justyna: Definicja handlu ludźmi na tle prawa międzynarodowego, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 5, s. 84-109.
- SOŃTA Karol: Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w prawie międzynarodowym, rozprawa doktorska, Warszawa 2015, depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/1792/0000-dr-35828.pdf?sequence=1 [dostęp: 12.10.2019].
- URBAN Stanisław: Zakaz handlu ludźmi w dokumentach międzynarodowych oraz w polskim prawie karnym, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2012, z. 1(3), s. 56-70.
- Współczesny słownik języka polskiego, red. Bogusław Dunaj, t. I, Warszawa: Langenscheidt 2007.

PRZESTĘPSTWO HANDLU NIEWOLNIKAMI (ART. 8 P.W.K.K.)

Streszczenie

Przedmiotem rozważań jest przestępstwo handlu niewolnikami, stypizowane w art. 8 przepisów wprowadzających kodeks karny. Autor rozważa genezę przepisu art. 8 p.w.k.k., przedmiot ochrony, podmiot, stronę podmiotową, stronę przedmiotową przestępstwa handlu niewolnikami; próbuje scharakteryzować m.in. pojęcia „niewolnictwa”, „handlu niewolnikami”, „oddania innej osoby w stan niewolnictwa”, „utrzymywania w stanie niewolnictwa”, odwołując się do poglądów wyrażanych w doktrynie i judykaturze. Autor wskazuje w konkluzji, że przestępstwo z art. 8 p.w.k.k. bierze swe źródło z umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną. Przedmiotem ochrony art. 8 p.w.k.k. jest wolność oraz godność człowieka. Podmiot sprawczy jest powszechny. Przestępstwo ma charakter wieloodmianowy; umyślny, toteż popełnione może być w zamiarze bezpośrednim, jak również, wydaje się, ewentualnym; jest zbrodnią ściganą z oskarżenia publicznego; popełnione może zostać przez działanie; zaniechanie zaś wydaje się realizowalne w przypadku utrzymywania osoby w stanie niewolnictwa. Zagadnienie niewolnictwa interpretować należy w świetle definicji legalnej, zaś handel niewolnikami w kontekście definicji ustawowej handlu ludźmi. Handel niewolnikami może mieć charakter chociażby jednorazowej transakcji – nawet nieodpłatnej – w stosunku choć do jednej osoby będącej jej przedmiotem.

Słowa kluczowe: niewolnictwo; handel niewolnikami; handel niewolnikami w polskim prawie karnym

CRIME OF SLAVE TRADE (ART. 8 P.I.C.C.)

Summary

The subject of consideration is the crime of slave trade, specified in art. 8 of provisions introducing the criminal code (hereinafter: p.i.c.c.). The author considers the genesis of the provision of art. 8 p.i.c.c., subject of protection, object, subject side, object side of the slave trade crime; attempts to characterize, among others, the concepts of “slavery”, “slave trade”, “putting another person into a state of slavery”, “maintaining in state of slavery”, referring to the views expressed in doctrine and jurisprudence. The author points out, that the crime of art. 8 p.i.c.c. takes source from international agreements, of which the Republic of Poland is a party. The subject of protection of art. 8 p.i.c.c. is freedom and human dignity. The causative object is universal. The crime has many-varieties and intentional nature; it can be committed with the direct intention and also seems possible - possible intention; is a felony prosecuted by public accusation; may be committed by action, omission seems feasible in the case of the keeping a person in a state of slavery. The issue of slavery should be interpreted in the light of the legal definition, and slave trade in the context of the statutory definition of human trafficking. The slave trade can have even a one-time transaction nature – even free of charge – in relation to one person being its subject (what is sufficient to implement this crime).

Key words: slavery; slave trade; slave trade in Polish criminal law